

המרכז חוזר

המרכז הפוליטי אינו פשרה, אלא מרכז הכובד של החברה. הוא מציע אחריות במקום פופוליזם, ופוליטיקה של הטוב – שבכל־העולמות במקום פוליטיקה של הס־זאנחנו. שברה של הגלובליזציה הולך לאחורונה את העולם לקצוות רעיוניים – והמטוטלת עומדת לשוב אל מרכז חדש ושקול

מתחת לפני השטח החלה כבר התנועה. בעוד התקשורת והליברלים עסוקים בקינות על קץ הדמוקרטיה והפופוליסטים משמאל וימין חוגגים ניצחונות מדומים על אויבים מדומים, קורה הבלתי נמנע: המרכז חוזר. כפי שזה קורה תמיד, הוא חוזר בגרסה חדשה, מעודכנת. הוא שמת מעליו גם את האליטות הישנות והמסואבות שהביאו עלינו את המשבר של 2008 וגם את הרב-תרבותיות שאיימה לפרק מבפנים את מדינות הלאום. זהו מרכז גמיש, צעיר (חלק ניכר ממנהיגיו בשנות השלושים והארבעים לחייהם), שמאמין בעיקרון של מרטין בובר, שלפיו תפקיד המדינה אינו להכריע לטובת אחד מהצדדים הפוליטיים אלא לפתח חיים משותפים.¹

אנו חיים בעידן מוזר שבו האנשים הקוראים לעצמם "מתקדמים" רוצים נואשות שהכול יחזור להיות כפי שהיה למרות ההוכחות לכך שהמערכות הסתאבו והושחתו – בעוד האנשים הקוראים לעצמם "שמרנים" נראים כאילו החליטו לנתן לרסיסים את הסדר העולמי בלי להציב לו שום אלטרנטיבה. אלה ואלה מעוררים בציבור חרדה מובנת, ומוצדקת, וגורמים לו לחפש תשובות במרכז השפוי. רוב האנשים אינם רוצים לוותר על בתי הספר שלהם, על בתי המשפט שלהם, על יכולתם לייצא את המוצרים שלהם, על חיי הקהילה שלהם. המרכז הוא היחיד שיכול לתת מענה אחראי לחרדות המוצדקות של העידן החדש.

תבוסת הפופוליסטים בצרפת, בהולנד ובאוסטריה היא רק ההתחלה. בעבודה נכונה, עם שיתופי פעולה נכונים, אנחנו נראה בשנים הקרובות יותר ויותר מנהיגים דוגמת עמנואל מקרון, המקימים מפלגות מרכז חדשות (או משנים מן היסוד מפלגות ותיקות), מנצחים בבחירות, מובילים מדינות, מקבלים אחריות בעולם שנראה כאילו

---

¹ ח"כ יאיר לפיד הוא יו"ר מפלגת יש עתיד ולשעבר שר האוצר. המאמר הוא פרק בספר 'מה ישראלי בעיניך' שלפיד כותב בימים אלה.

פרק מעליו כל עול.

בשנתיים האחרונות ניהלתי עשרות שיחות עם מנהיגים (או מנהיגים פוטנציאליים) של מפלגות מרכז מאירופה, מאסיה ומהאמריקות. בעוד התקשורת עסוקה בהספדים על הדמוקרטיה, מנהיגי המרכז החלו כבר את התנועה חזרה לעבר השלטון. לנוכח שתי המהפכות הגדולות של דורנו – הגלובליזציה והטכנולוגיה – דרושה מנהיגות שאינה מכריחה אותנו לבחור בין העבר לעתיד, אלא יודעת לשלב ביניהם. אזרחי המדינות – למרות כעסם המוצדק על הדרך שבה התנהלו העניינים בשנים האחרונות – יודעים זאת היטב. רק למרכז יש היכולת והניסיון, הטמפרמנט הראוי, הפוטנציאל המנהיגותי.

הוא היחיד שיכול לתקן את מה שהתקלקל.

N

אלא שלפני הכול מן הראוי לשאול – מהו מרכז?

באורח אינסטינקטיבי נדמה לנו שהמרכז הוא נקודת האמצע בין הימין לשמאל. למעשה, ההפך הוא הנכון. לא הימין והשמאל מגדירים את המרכז כמה שביניהם – אלא המרכז הוא נקודת הייחוס הקיימת, שעל פיה הימין והשמאל מגדירים את עצמם. הם מימין למשהו, או משמאל למשהו. בכל חברה אנושית המרכז הוא המקום שבו נמצאים התרבות, מוסדות המדינה, כללי המוסר החברתי.

המרכז אינו מקום; הוא פעולה. הוא ההתרחשות החברתית שבה לוקחים חלק פעיל רוב האזרחים. פוליטיקאים נוהגים להעמיד פנים שהם בקונפליקט בין ימין לשמאל, אבל בפועל הם מגדירים את עצמם לפי עוצמת ההשפעה שלהם על המרכז. דונלד טראמפ יוצא בחריפות נגד התקשורת והליברלים, אבל אפילו הוא אינו טוען שמטרתו למחוק אותם מהמפה לחלוטין; הוא רק טוען שמטרתו ליצור משקל-נגד להשפעתם על הזרם המרכזי של התרבות והכלכלה. גם תומכי ה"ברקזיט" בבריטניה, שמרנים ברובם, לא יצאו לקרב נגד השמאל הרדיקלי של ג'רמי קורבין, אלא דווקא למאבק שנועד לעצב מחדש את השמרנות המתונה של דיוויד קמרון ואת תוצרי הליברליות הזהירה של טוני בלייר. המטרה היא תמיד המרכז, מפני ששם נמצא הכוח, שם נמצאים רוב האנשים, שם נקבעים כללי המשחק.

המבוכה והכאוס של השנים האחרונות גרמו לרבים להאמין שאנחנו נמצאים בתחילתו של עידן חדש של מה שמכנים הגרמנים *Sturm und Drang*: סער ופרץ. רגשות עזים החליפו את העובדות, רשתות חברתיות חסרות אחריות תפסו את מקומן של התקשורת הממוסדת והאקדמיה, פופוליזם זועם ואטרקטיבי נטל את ההובלה מידי מנהיגים שהיו מוכנים להגיד את האמת לאזרחיהם גם במחיר של פגיעה פוליטית. מנהיגי המרכז בעולם כולו ירדו למקלטים. במקום להבליט את יתרונותיהם –

האחריות, ההגינות, יכולת הביצוע, הכוח הפנימי הנובע מהתייצבות מול המציאות כפי שהיא באמת – רבים מהם ניסו לחקות את מחליפיהם הבוטים וחסרי המעצורים. הדעה המקובלת הייתה שלאיש אין סבלנות לשמוע עמדות מתונות או לחכות לתוצאותיהם של תהליכים ארוכי טווח.

אני רוצה להציע כאן תזה הפוכה: אם מנהיגי המרכז יתעשתו וינהגו כמנהיגים, יתברר שאנחנו לא נמצאים בתחילתו של העידן הפופוליסטי, אלא בסופו. המהפכה הפופוליסטית הצליחה קצת יותר מדי, והיא מעוררת אי-נוחות אפילו בחסידיה. תנועות מחאה לא נועדו לשלוט, אלא להשפיע ולבטא אי-נחת. רוב בני האדם מעוניינים שהשלטון ינהג בהם כמו רופא טוב: שידאג לצורכיהם מתוך ידע ומומחיות, ושבאופן עמוק ואתנטי יהיה אכפת לו מהם. המרכז צריך להפסיק להתגונן. עליו להמציא את עצמו מחדש ולהניח בפני אורחי העולם הצעה: שלטון אחראי, מעודכן, משוחרר מפרדיגמות, שאינו מגדיר את עצמו דרך שנאת הצד השני, אלא דרך ההצלחה המשותפת.

כדי שההצעה הזו תתקבל, על מנהיגי המרכז לנתק את עצמם מהאליטות המסואבות שהביאו עלינו את המשבר של 2008 ויצרו אי-צדק חברתי וחלוקתי שעורר את זעמם (המוצדק) של ההמונים. האליטות הכלכליות והפוליטיות הישנות פעלו לטובת עצמן בלבד. הן היו לא רק אופורטוניסטיות, אלא גם לא פטריוטיות. במקום התועלתנות הבוטה שלהן, עלינו להציע חוזה חברתי מאוזן ומועיל, עם תכניות עבודה שיגדירו מטרות משותפות וכבוד הדדי המשולבים בגאווה לאומית. אסור לנו לוותר על הגלובליזציה ועל הטכנולוגיה רק משום שאין לנו פתרונות קלים לבעיות החברתיות שהן יוצרות. במקום זה אנחנו צריכים לרתום אותן כדי לחזק את המדינות מבפנים ולאפשר לאזרחיהן קיום הוגן, כבוד אנושי וזהות. זה אולי נשמע מיושן ו"מהוגן" מדי בשביל התקופה הנוכחית, אבל אותם המונים זועמים שהזכרתי הביעו פעם אחר פעם דווקא את הצורך בהגינות כזו.

אנגליה הצ'רצ'יליאנית שאליה מתגעגעים תומכי ה"ברקזיט", כמוה כאמריקה של רייגן שאליה מתגעגעים תומכי טראמפ, לא היו מדינות רדיקליות. הן היו מדינות מרכזיות, חזקות והוגנות, שהעניקו יציבות ותחושת גאווה לאזרחיהן. איש אינו מתגעגע להיטלר או לסטלין. איש אינו רוצה לחיות בוונצואלה של מאדורו או בפיליפינים של דוטרטה. אנחנו רגילים לחשוב על השדה הפוליטי במונחים של עימות, אבל שוכחים שמדינות אינן שואפות לניצחון סופי של אחת הקבוצות בתוכן, אלא לאיזון נכון. הן רוצות לתת לקונפליקט להתנהל, מתוך הבנה שניצחון סופי של עמדה אחת הוא בעצם תבוסה של החיים המשותפים. את ניצחונה של המדינה המאוחדת על פני המפצלים והמשסעים, רק המרכז יכול להביא.

ב

בכל רחבי העולם נראות הדמוקרטיה כספינות העומדות להיטרף. הן מותקפות ללא הרף מבחוץ ומבפנים, ונדמה שקווי ההגנה שלהן קורסים במהירות. מבחוץ מנוהלת ההתקפה בידי הטרור העולמי, בידי דיקטטורות ציניות שאינן בוחלות בהתערבות בענייניהן הפנימיים של מדינות אחרות, ובידי חברות-ענק שאינן מכירות בגבולות או בחוקי מס. מבפנים תוקף אותן ערבוב רעיל של פוליטיקאים פופוליסטיים מימין ומשמאל, אליטות כלכליות נצלניות וחסרות מצפון, ורשתות חברתיות המייצרות שיח של "פוסט אמת".

המערכות המסורתיות – התקשורת הממוסדת, הפרלמנטים, בתי המשפט, הבנקים המרכזיים – נמצאות בנסיגה. במקרים רבים הממסד מרים ידיים ו"מצטרף לאויב". די להסתכל על עמודי הפייסבוק וחשבונות הטוויטר של חלק ממנהיגי העולם כדי להבין שהם החליטו שהמלחמה אבודה ועדיף לנסות לרכוב על הנמר.

הם טועים טעות מרה.

בעולם הפוליטי מתקיים חוק עליון אחד: עקרון המטוטלת. אם היא הולכת לצד אחד, היא תחזור לצד השני באותה עוצמה.² אם הקצוות ההרסניים השתלטו על הזירה, התשובה היחידה להם היא לא קיצוניות אחרת – אלא ניגודם של הקצוות באשר הם קצוות: המרכז. מרכז שקול, בעל ראייה רחבה, עם יכולות ניהוליות ואמירה עוצמתית על מצב העולם.

הפופוליסטים והקיצונים מימין ומשמאל מחזיקים באידיאולוגיות דוגמטיות ואינם מוכנים לפשרות. זה נראה כסוד כוחם, אבל שם חולשתם הגדולה. מי שטענתו היחידה היא "אנחנו או הם", אינו מאפשר לחברה ולכלכלה את הדינמיות ההכרחית להתפתחותן. ניהול מדינה חייב להיות מבוסס על פוזיטיביות. זהו הבסיס של השיטה הדמוקרטית: היא קודם כול שיטת משטר אופטימית המבוססת על הרעיון שאנשים שאינם מסכימים ביניהם יעבדו יחד למען מטרה משותפת. רק המרכז, שאינו כבול בתפיסות מוקדמות, יכול להציע פתרונות של בעד ולא רק של נגד.

הטענה הנגדית היא שהמרכז, מעצם טבעו המתון והשקול, אינו יכול לנסח תזה שתהיה פופולרית כמו הפופוליזם. אין לו האפשרות להביא בפני ההמונים משפט שובה-לב אחד שיוכל להתחרות בהצעות כמו "להחזיר את אמריקה לגדולתה" או "להחזיר את אנגליה לאנגלים". בעיניי, טענה זו מבטאת תבוסתנות רעיונית. המרכז, דווקא הוא, בא עם ההצעה הקלה ביותר להבנה, הפשוטה ביותר לשיווק עממי: קבלת אחריות.

המרכז תמיד קיבל אחריות. גם כשהתנאים נראו קשים במיוחד. הוא ניצח את הקומוניזם לא מפני שהסיסמאות שלו היו טובות יותר (הקומוניסטים), בדומה

לפופוליסטים, היו טובים במיוחד בתחום הסיסמאות הקליטות), אלא מפני שהוא יצר כלכלה וחברה טובות יותר. הוא קיבל אחריות לא רק במלחמת העולם השנייה, אלא גם אחריה, כשהכניס את רוב מדינות העולם תחת המוסדות הבינלאומיים שלו ויצר יציבות בתוך עולם עם נטיות כאוטיות. הוא הפך את הדמוקרטיה – עם כל חולשותיה – לשיטת ממשל שלא הייתה רק מוצדקת מבחינה מוסרית, אלא הפגינה גם יעילות ויכולת ביצוע.

המרכז הציג עוצמה שלא נבעה מן הקיצוניות, אלא מתוך מה שכינה הסוציולוג אדוארד שילס "תופעה מתחום הפעולה"³. הוא לא ייצג את הערכים והאמונות של החברה בדיבורים והצהרות ריקות, אלא בכך שיצר מבנה של פעילויות, תפקידים ואנשים שהפעילו את המכונה.

המרכז גם מעולם לא סבל ממחסור במנהיגות מעוררת השראה. אנו נוטים לייחס את המרכז למנהיגי "הדרך השלישית" כמו טוני בלייר וביל קלינטון ולפניהם לפרנקלין ד' רוזוולט וה"ניו דיל" שלו; אבל במונחים בני זמננו גם רייגן, תאצ'ר ומנחם בגין היו אנשי מרכז. זהו אולי רעיון קשה לעיכול לליברלים שגדלו בשנות השמונים, אבל למרות נוקשותם האידיאולוגית, רייגן, תאצ'ר ובגין האמינו באחריות, בכוחם של רעיונות מורכבים, בחשיבותם של מוסדות המדינה, בחופש הביטוי, בזכויות המיעוט, בכך שמעת לעת מוטלת עליהם החובה להחליט החלטות לא פופולריות לטובת המדינה.

ג

נסיגתו של המרכז בשנים האחרונות לא נבעה מכך שקבלת האחריות איבדה את קסמה, אלא מפני שהוא איבד את יכולתו להבחין בין הצלחה כלכלית לבין אחריות חברתית. המרכז איבד את הראייה הרחבה והמחויבות לכלל האזרחים שאפיינו אותו בעבר. במקום זאת הוא התמכר ליתרונות הכלכליים שהציעו הגלובליזציה והטכנולוגיה. בעשור האחרון מנהיגי המרכז איבדו קשר עין עם העובדה שמחיר ההצלחה הפך גבוה מדי לרבים. דווקא במדינות שהצליחו במיוחד במרוץ הכלכלי הצטברה תרעומת חברתית גדלה והולכת. כולם רוצים להצליח, אבל איש אינו רוצה שההצלחה תדרוס ותגרס את משפחתו, את אמונתו הדתית, את המסורות שעיצבו אותו, את הקהילה שהוא מחויב לה. האזרח אינו סוכן רציונלי. הוא אינו X שאפשר להחליפו ב-Y בלי שיחול שום שינוי. האנושיות מורכבת גם מפחדים, שנאות, אהבות, מהמאבק ההגליאני שלנו על זהותנו לעומת האחר.

האליטות הישנות טענו מאז שנות התשעים שמי שאינו מוכן לוותר על ערכי הקהילה ולהתחייב לעולם גלובלי, נידון להישאר מאחור. הם הבטיחו לנו מזון זול וטכנולוגיה באיכות גבוהה, בעודם מתעשרים מעבר לכל דמיון. כדי להשקיט את מצפונם הם

קידמו את הרב-תרבותיות ואת התקינות הפוליטית. להיות פשוט "אמריקאי", "צרפתי", או "ישראלי" לא נחשב עוד לקבוצת זהות הראויה להכרה וכבוד. מעמד הביניים – עמוד השדרה של כל מדינה – נחבט פעמיים: בפעם הראשונה כששכרו נשחק ומקומות העבודה שלו החלו להיעלם, בפעם השנייה כשהתברר לו שהפטריוטיות הטבעית שלו נחשבת למיושנת ומיותרת בעיני אלה שניצלו אותה כדי לעלות לשלטון.

ההתפכחות ארכה לא מעט זמן, אבל בסופו של דבר אמר העולם לעצמו שהגיע הזמן שהגנבים יפסיקו להטיף לו מוסר. תרזה מיי, ראש ממשלת בריטניה, אמרה זאת בישרות האופיינית לה: "אם אתה מאמין שאתה אזרח העולם, אתה אזרח של שום מקום. אתה לא מבין מה המילה 'אזרח' אומרת בכלל".⁴

אכן, כשתגובת-הנגד הגיעה, היא היתה בעוצמה של צונאמי. הפופוליסטים החדשים ניצלו את תחושת המועקה המצטברת של הרוב הלא-דומם כדי להציע לנו מהפך רדיקלי שיבטל את עצם הרעיון של "עולם פתוח". מפלגות הימין הפופוליסטי והשמאל הרדיקלי שידרו מסר דיאלקטי רב עוצמה דרך הרשתות החברתיות: זה אנחנו או הם. הזרים שודדים אותנו, המערכת הפוליטית בגדה בנו, הטכנולוגיה תגרום לכם לאבד את מקום עבודתכם, הגלובליזציה היא הונאת פונזי שתזרוק אתכם לתחתית הפירמידה.

כמו בכל מסר פופוליסטי, יש גרעין של אמת בכל אחת מהטענות ועלינו להתמודד אתן. אלא שהדרך לעשות זאת אינה לעוות את המציאות ולנצל לרעה פחדים אנושיים עמוקים כדי לצבור כוח פוליטי. את הטריק הזה האנושות ניסתה כבר לא פעם. בפשיזם, בנאציזם, בדיקטטורות, בקומוניזם. זה תמיד נגמר רע.

T

המרכז – בניגוד לאליטות וגם בניגוד לפופוליסטים – מציע פתרון היברידי מאוזן של "גם וגם". זה אינו פתרון מושלם, מפני שאנחנו לא חיים בעולם מושלם, אבל זה פתרון שמציע ניווט חכם בין האפשרויות. מטרת המרכז – מעצם טבעו – היא לייצר איזון: גם ערכי קהילה וגם ילדים שיצליחו יותר מהוריהם; גם כבוד למסורת וגם יכולת ליהנות מפירות הטכנולוגיה; גם משפחות שאינן מתפוררות במרחב אורבני אדיש וקר וגם הזדמנות לכל ילד לצאת לעולם, ללמוד ולהצליח; גם כלים המאפשרים לנו להישאר חלק מקהילה ממשית במובנה השמרני וגם כלכלה וחברה מודרניים וחדשניים. "תמיד חשוב לי לעבור על כל האופציות האפשריות לפני שאני מקבלת החלטה", אמרה קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל.⁵ כמנהיגת מרכז קלאסית, חשוב היה לה להבהיר שהיא אינה נעולה על אף תיאוריה.

מרקל, בדומה לתרזה מיי, היא בתו של כומר. ייתכן שהדבר אינו מקרי. המרכז מעדיף

תמיד את האנושי על פני האידיאולוגי. הוא זוכר שבני האדם הם יותר מאשר בגד ואוכל. הקיום האנושי מורכב גם מכבוד עצמי, מסורת, תחושת קהילה והשתייכות, היוצרים חווה חברתי שפועל למען כולם. המרכז מציע פוליטיקה שאינה עוסקת במתח בין קבוצות, אלא יוצרת את התנאים כדי להכיל אותן כחלק ממשהו גדול יותר.

המרכז לא יוותר על הגאווה הלאומית האותנטית שלו (המבדילה אותו מן השמאל הקוסמופוליטי), אבל לא יבסס את הפטריוטיות שלו על שנאת זרים אלא על אהבת מולדת, על הכרה בחשיבות הדת למאמיניה ועל תמיכה בקהילות מקומיות.

הוא יקפיד על זכויות המיעוט ועל סקרנות תרבותית (תכונה חברתית שאינה זוכה לשמץ מהכבוד הראוי לה), אך ידחה את הנרקסיזם של הרב-תרבותיות, זו שפיטר ברגר הגדיר בפיקחות כ"כבוד עמוק לכל התרבויות מלבד זו שלך".⁶

הוא ייאבק בטרור העולמי תוך הכרה בכך שההתמודדות עם אויב שאינו מכיר בחוקים מצריכה חופש פעולה ניכר לכוחות הביטחון, גם במחיר של פגיעה מידתית בזכויות אדם.

הוא יחזיר למדינה את הכוח לקבל ההחלטות, אבל יפעל יחד עם כוחות לא-מדינתיים כמו חברות הענק וארגונים חוץ-ממשלתיים למען נושאים כמו הקטנת הפערים. הוא יפעל לחלוקה אחרת של העושר, דרך מיסוי של האחוזונים העליונים והמוסדות הפיננסיים, אבל ישתמש בהקלות מס כדי לשמר את התעשייה ולטפח את היזמות. הוא יחזיר למדינה את מעמדה המרכזי כמעצבת העתיד דרך פרויקטים גדולים של בניית תשתיות (כמו הטמעת IOT – "האינטרנט של הדברים" – בתשתיות תחבורה ורפואה) ותמרוץ של חינוך ומדע.

המרכז ימשיך לפתוח את השווקים אל העולם, בלי לאבד את הזכות להגן על השוק המקומי (בעגה המקצועית: פרוטקציוניזם). כך למשל מותר לישראל להגן על החקלאות המקומית שלה בעזרת מכסי מגן או סובסידיות, אבל לא רצוי שתנקוט מדיניות דומה בשוק ההיי-טק המקומי שבו שוררים תנאים שונים לגמרי.

כל אחד מהתהליכים האלה מחייב תוכניות עבודה, השקעות רחבות והחלטות כואבות על סדרי עדיפויות לאומיים. זה מורכב, זה לא מתגמל מבחינה פוליטית, אבל זהו תפקידו של השלטון.

ה

אל מול המחויבות היעילה של המרכז יתייבבו תמיד אנשי הימין והשמאל המנסים לכפוף מציאות משתנה לתיאוריות מן העבר. כשמצטברות ההוכחות לכך שהתיאוריות שלהם כבר אינן רלוונטיות לחיינו, הם מכנים אותן "אידיאולוגיה". זו אינה אידיאולוגיה, אלא סיפור שהם שמעו בילדותם. המרכז, לעומת זאת, מסתפק

במערכת בסיסית מאוד של עקרונות ראשוניים: הצורך בפוליטיקה נקייה ומשוחזרת מאינטרסים; תפיסת האחריות הלאומית כחובתה היסודית של ההנהגה; פטריוטיות ושמירה על מדינת הלאום מפני גורמים המנסים לפרק אותה מבפנים ומבחוץ, מבלי לזנוח את ההכרה שעקרונות אוניברסליים כמו נדיבות וקבלת האחר הם חלק מן הפטריוטיות הזו; הפעלה מתמדת של עקרון הטוב בכל העולמות – כלומר הנכונות לקחת רעיונות מן הימין ומן השמאל ולבחון אותם לפי השימוות שלהם, לא לפי העיונות בין הצדדים.

האידיאולוגיות הנוקשות של הימין והשמאל אינן רוצות ואינן מסוגלות לזוז ממקומן גם כשהנסיבות משתנות. הן אינן מסוגלות להשתנות שינוי מהותי, ועוד פחות מכך הן נכונות להודות בטעות. זו הסיבה שהימין והשמאל הנוקשים תמיד יאשימו את המרכז ב"עמימות". זו אינה עמימות, אלא היכולת לעבוד בתוך המציאות הריאלית ולהשתנות אתה. המרכז הוא לא מקום קבוע, אלא מצב של משא ומתן מתמיד עם הסביבה הפוליטית והארגונית. אם משהו עובד, הוא יפתח אותו. אם משהו מפסיק לעבוד, הוא לא נעל על מדיניות העבר. הוא בודק מה צריך לתקן, מה אפשר לעשות אחרת, איך יוצרים אלטרנטיבה חזקה יותר, ישימה ורלוונטית יותר.

לעומת הדוגמטיות של חסידי ה-Egalite (השוויון) והדורסנות של נאמני ה-Liberte (החופש), המרכז מציע פרגמטיות וזהות היברידית. מעבר לכללי היסוד המעטים והקשיחים המרכז מסתגל במהירות, משוחרר מפרדיגמות, ומוכן לבחון כל רעיון שיובא בפניו היכול לשפר את חיי האזרחים בלי שום קשר לשאלה מאיזה צד של המפה הפוליטית הוא מגיע. המרכז רוצה ויכול להיות ב-זמנית תחרותי והומני, גלובלי וקהילתי, פטריוטי וחדשני, וכל זאת בלי לאבד קשר עין עם חובתו למנוע משבר זהות חברתי ואישי. פרידריך האייק עמד על כך שבהיות הקדמה בלתי צפויה, אנחנו יוצאים לשנות את העולם ובסופו של דבר משנים את עצמנו.⁷ קדמה שאינה מביאה בחשבון את האנושי, אינה קדמה כלל.

המרכז מואשם תדיר שאין לו אידיאולוגיה. התשובה שלו היא שאידיאולוגיה, במובנה הצר, מצמצמת את האפשרויות, גורמת להתעלמות מן המציאות הריאלית ויוצרת מכשולים מלאכותיים. תפיסת המציאות של המרכז היא שאפשר ליהנות מן הטוב בכל העולמות. זה אולי לא יצליח ב-100 אחוז, אבל עצם הניסיון יביא אותנו למקום טוב יותר.

1

אנו נוהגים עדיין לחלק את העולם ל"ימין" ו"שמאל" על אף כל ההוכחות לכך שמדובר בחלוקה שאין לה שום אחיזה במציאות הפוליטית. אני נוטה להאמין שאחת הסיבות המרכזיות לכך היא שהימין האנושי פשוט מורגל לחשוב בדפוס זוגי: טוב ורע,

מזרח נגד מערב, בעלות הברית מול מדינות ה"ציר", ברצלונה נגד ריאל מדריד, גברים ממאדים ונשים מנוגה. כפוליטיקאי אני מתמודד עם ההגדרות האלה יום יום, תוך שאני נוכח כל פעם מחדש בעובדה שאנחנו כופים אותן על מציאות החיים. העובדה שהיעקובינים בחרו להניח את ישבניהם האנינים דווקא בצד שמאל של בית האספה הלאומית הצרפתית במאה ה-18, אינה באמת רלוונטית לפוליטיקה בת זמננו.

קחו כדוגמה – אחת מרבות – את העימות המתמשך בין יוון לגרמניה. מפלגת "סיריזה" היוונית מגדירה עצמה כמפלגת שמאל רדיקלית, אבל היא בעצם מפלגה לאומנית שניזונה מזעם פטריוטי (ומחוסר רצון לשלם חובות). מנגד, ממשלתה של אנגלה מרקל היא ממשלת ימין-שמרני – אבל היא מייצגת בעימות הזה ערכים אוניברסליים, דוחפת לרפורמות חברתיות, ומשלמת את חשבונותיהם של היוונים מתוך מחויבות לרעיון האיחוד האירופי. אם כל זה עדיין לא מספיק מורכב, הרי קיריאטקיס מיצוטקיס, העומד בראש מפלגת האופוזיציה העיקרית ביוון, הכריז על עצמו לאחרונה כ"נציג האנטי-ממסד". מפלגתו של מיצוטקיס "האנטי-ממסדי" היא מפלגת השלטון הוותיקה ביוון, מיצוטקיס עצמו הוא בנו של ראש ממשלת יוון לשעבר, ובטרם נעשה מהפכן עממי עבד בחברת הייעוץ מקינוזי ובבנק "צ'ייס".

מובן מאליו שיש לעימות הזה עוד גוונים רבים (אני מניח שגם היוונים וגם הגרמנים לא יתלהבו מהתיאור שלי), אבל הנקודה שאני מנסה להעביר היא שהחלוקה של העולם לימין נגד שמאל לא נועדה לשקף פערי עמדות, אלא למנוע את הדיון בהם. במקום שיח מדיני או חברתי היא מאפשרת לאנשים ולמפלגות להסתדר זה מול זה ולנופף בחרבותיהם המבהיקות נפנופים חסרי תוחלת.

מלבד העובדה שמדובר בחלוקה מלאכותית, היא גם מעליבה. לא חסרים בעולם אנשי ימין שאכפת להם מזכויות אדם, שמאמינים בסולידריות חברתית ושמוכנים בנסיבות מסוימות להרחיב את ההוצאה הממשלתית. לא חסרים גם אנשי שמאל שמפעמת בהם רוח פטריוטי, שמתפללים בכל יום, שתומכים במס-חברות מופחת כדי לקדם את התעשייה המקומית. בנורבגיה לדוגמה יושבת ממשלת ימין שתורמת לעניינים הומניטריים יותר מרוב מדינות אירופה בכסף ובמעורבות, בעוד ממשלת השמאל הנאורה היושבת בשבדיה היא אחת מיצואניות הנשק הגדולות בעולם למפירות סדרתיות של זכויות אדם כמו סעודיה, בחריין, צ'ילה ואיראן.⁸

במהלך השנים היו ניסיונות לא מעטים למצוא דרך אחרת לחלק את המרחב הפוליטי, או לפחות לקרוא לעימותים ישנים בשמות חדשים, אבל החלוקה היתה תמיד בינארית, בין שחור ללבן: גלובליסטים נגד לאומנים, ביטחוניסטים נגד חסידי זכויות האדם, מסורתיים נגד חדשנים. טוני בלייר טען בפני לא פעם שבמקום "ימין" מול "שמאל" עלינו להשתמש במושגים "פתוח" מול "סגור", המבטאים טוב יותר את העולם הגלובלי החדש. זהו רעיון רב עוצמה, אבל אני חושש שהוא מוביל לאותה

דיכטומיה. המציאות פשוט מסרבת להסתפק בשתי אפשרויות.

אני מציע חלוקה אחרת: מאז שלהי שנות השמונים, עת התפוררה האימפריה הסובייטית והסתיימה המלחמה הקרה, נעה המטוטלת העולמית לא בין שתי אפשרויות, אלא בין שלושה זרמי יסוד שניהלו ביניהם מאבק מתמיד על ההגמוניה בכלכלה, בפוליטיקה ובדעת הקהל. תהיה זו כמובן הפשטה מאוד לא מדויקת (אם כי עדיין מדויקת יותר מ"שמאל" ו"מיין"), אבל לצורך הדיון ניתן להגדיר את שלושת הזרמים כ"הכלכלי", "החברתי", "הלאומני". לכל אחד מהם היו ניואנסים שונים בין מדינה למדינה, אבל גם מאפיינים שניתן לזהות ולהכיר:

הזרם הכלכלי – תאצ'ריזם, רייגניזם, ילדי אדם סמית ו"היד הנעלמה" שלו, אסכולת שיקגו ומילטון פרידמן, וול סטריט והאוליגרכיה הרוסית. שמות רבים לכלכלת שוק חסרת רחמים, דרוויניסטית, שהשאירה רבים מאחור אבל הצעידה קדימה את הדמוקרטיה המערבית ובראשן ארה"ב. בשיאה היא ניצחה את הקומוניזם, יצרה את סין החדשה, והולידה את הגלובליזציה.

הזרם החברתי – הסוציאל-דמוקרטיה, האוניברסליזם, ג'ון מיינרד קיינס והגירעון הממשלתי, מדינת הרווחה הסקנדינבית, האיחוד האירופי, "הדרך השלישית" של אנתוני גינדס בביצועם של בלייר וקלינטון, הרב-תרבותיות ושבוע העבודה הצרפתי בן ה-35 שעות. תפיסה שמחליפה את קדושת הרווח וההפסד בעיקרון האומר שאיכות החיים חשובה יותר מרמת החיים ושגרמניה במילא תשלם בסוף על כולם.

הזרם הלאומני – לה-פן האב ולה-פן הבת, "מפלגת החופש" האוסטרית, הגבלות על התקשורת ברוסיה, תורכיה והונגריה, ההשתלטות של פוטין על קרים, הברקזיט, מערכת הבחירות של טראמפ, גיוס הדת הרשמית לטובת חינוך המדינה באיראן, רוסיה, ותורכיה. תפיסה המחזירה לקדמת הבמה את מדינת הלאום, מחזקת את הפטריוטיות ובדרך כלל גם את הדת, מגדירה את עצמה אל מול "אויבים מבפנים": מהגרים, טרור, אליטות, בתי המשפט, רובוטים המחליפים את העובדים, רב-תרבותיות ליברלית.

מי שירצה לא יתקשה למצוא חורים בחלוקה הזו. אין מדובר בשלוש תיאוריות חברתיות קוהרנטיות, אלא יותר בקבוצות השתייכות בסיסיות שבני אדם ומנהיגים ייחסו את עצמם אליהן. החלוקה ביניהן גם אינה מתקיימת בשלוש כספות נעולות. לאורך השנים הייתה תנועה מתמדת של אנשים ורעיונות בין הקבוצות השונות. יחד עם זאת שלוש הקבוצות ניסו לענות, כל אחת בדרכה, על אותן שאלות יסוד של הקיום האנושי. הסוציולוג הישראלי הגדול שמואל נוח אייזנשטדט טען שיש לנו שלושה סוגים של זהויות: זהות של קרבה משפחתית ואחיזה באדמה, או כפי שאנחנו מכנים את זה היום "אתניות"; זהות המוגדרת בידי החיים האזרחיים שאנו חולקים בקהילה מדינית; זהות המוגדרת בידי ערכים מוחלטים שבהם אנחנו מאמינים. אצל

אנשים סבירים ובקהילות סבירות, אמר אייזנשטדט, שלוש הזהויות האלה פועלות ביחד. הדברים מסתכים כשהן פונות זו נגד זו.⁹

ז

שלוש התיאוריות – או שלוש הזהויות – פונות היום זו כנגד זו. הדבר היחיד שמפתיע בכך הוא שהן עושות זאת באיחור ניכר. הסיבה לאיחור היא שכולנו חלקנו טראומה גלובלית שפעלה כגורם מרסן: אחרי 1945 נאלץ המין האנושי להכיר בקיומו של מרכיב הרסני הטמון בדנ"א שלו, ויצא למסע ארוך כדי לדכא אותו. מוסדות בינלאומיים הוקמו, אמנות נחתמו, ולראשונה בהיסטוריה האנושית הוקמו צבאות גלובליים דוגמת ברית נאט"ו לא כדי לפתוח במלחמה בשירותה של אימפריה כלשהי, אלא כדי לשמור על השלום בשמה של האנושות. את מקומה של מדיניות החוץ הקלאסית – ולס מעודן על רצפות שיש – תפסה גיאופוליטיקה ערנית שנועדה לשמר את הסדר הדמוקרטי, להגן על זכויות האדם ואף לכפות אותם במקרה הצורך. ב-2005 הצביעה ועידת האו"ם על החלטה שהתחייבה על "האחריות להגן" על אזרחי העולם מפני זוועות המלחמה.¹⁰ אם המדינות לא יעשו זאת בעצמן, אמרה ההחלטה, העולם התרבותי לא יעמוד מנגד. היה בתפיסה הזו אימפריאליזם תרבותי לא קטן, אבל עוצמת הטראומה של מלחמת העולם השנייה הייתה כה חזקה שהעולם הכיר בכך שדמוקרטיה שאינן מחזיקות את "המקל הגדול" של טדי רוזוולט לא יוכלו לשרוד.¹¹

מן הגיאופוליטיקה צמחה הגלובליזציה (ולא להפך, כפי שמניחים רבים). הכוחות הכלכליים גילו שגם הם יכולים לדלג על גבולות ועל מדינות ולקבוע סדר עולמי חדש; אנגלית גרועה הפכה לשפה הרשמית של העולם; חוקי המס נעקפו בזריזות בידי רשת של חברות ייעוץ ויועצי מס נכלוליים למחצה (או יותר ממחצה); תעשיות שלמות נדדו בעולם בחיפוש אחר עובדים זולים ותשתיות יעילות יותר, מה שגרם לכך שדור שלם של צעירים הרוויח פחות מהוריו והמשכורות נשחקו – גם בתעשיות החדשניות – במשך שני עשורים רצופים.

לדורסנות הכלכלית נלוותה גם דורסנות רעיונית. מי שהעז לדבר נגד הגלובליזציה, או נגד הרב-תרבותיות שהפכה לחברת-הבת האידיאולוגית שלה, נחשב למאובן זואולוגי שנשכח בפאתי קניון מודרני. הרעיון הווסטפאלי הישן,¹² שלפיו מדינות ריבוניות זכאיות לעצב את מדיניות הפנים שלהן, הופקר לטובת הסכמים בינלאומיים דוגמת נאפט"א (הסכם הסחר הצפון אמריקני) והשוק האירופי המשותף. אפילו ההיסטוריה של המאה ה-20 שוכתבה, כדי שאפשר יהיה לטעון שנפילת הקומוניזם לא היתה בגלל הצורך האנושי בחירות ובוהות, אלא רק מפני שאזרחי גרמניה המזרחית רצו מקררים גדולים ומכוניות שאינן צורך לדחוף אותן בקור הברלינאי כדי שיידלקו.

המודל הגלובלי היה המשחק היחיד בעיר. הגלובליסטים "חזו עולם שנע באופן בלתי

נמנע לעבר אימוץ של סט אחיד של חוקים וסטנדרטים בכלכלה, פוליטיקה ויחסים בינלאומיים", כתב אריק לי, משקיע הון סיכון ומומחה ליחסים בינלאומיים משנגחאי. "גבולות לאומיים יהפכו לפחות ופחות רלוונטיים ואפילו ייעלמו. הבדלים תרבותיים יפנו מקומם לערכים אוניברסליים. בחירות חופשיות ושווקים חופשיים יתפשטו על פני כל העולם. בסופו של דבר, כל המדינות ינהלו פחות או יותר באותה צורה"¹³.

כידוע לכולנו זה לא באמת קרה. אולם במשך זמן ארוך עד להפתיע עוררה הגלובליזציה התלהבות כזו בקרב מדינאים וכלכלנים, שהם החמיצו לחלוטין את העיונות שהחלה לרחוש מתחת לרדאר התקשורת והאקדמי. הם התעקשו להתעלם אפילו מתופעות שאמורות היו לשמש תמרורי אזהרה בוחקים, כמו גלי הגירה גדולים, או נטישה הדרגתית של ערכים דמוקרטיים במדינות כמו תורכיה או רוסיה שנעו בעקביות לעבר הרעיון של "דיקטטורה נבחרת".

במקביל צמחה גם המהפכה הטכנולוגית. חברות ענק נוצרו: גוגל, פייסבוק, אמזון, עלי באבא. צוקרברג, ג'ובס, בוזס וג'ק מא הפכו לגיבורי-העל החדשים. בישראל נולדה אומת הסטארט-אפ שהוכיחה שלגודל אין שום יתרון. הסמארטפונים התפשטו, יצרו מהפכה תרבותית שזעזעה את המדינות המתפתחות וגרמו לתופעות כמו "האביב הערבי" ושינוי המבנים החברתיים באפריקה ובאסיה.

הטכנולוגיה שיפרה את חיי רבים, אבל גם איימה על רבים. פאריד זכריה הביא כדוגמה את העובדה שבין השנים 1990 ו-2014 עלה ייצור הרכב בארה"ב ב-19 אחוזים, אבל מספר העובדים בתעשיית הרכב ירד ב-240 אלף. "הפתרונות שצריכה המדינה לתת הם קלים בתיאוריה – חינוך, הכשרה מקצועית, הסבות מקצועיות, תשתיות", כתב, "אבל יקרים מאוד וקשים לביצוע. הרבה יותר קל לדבר נגד זרים ולהבטיח להילחם בהם במכסים ובקנסות"¹⁴.

צמיחתן של המכוונות החשובות הצפויה בשנים הקרובות מציבה בפנינו אתגר שהאנושות אינה מוכנה לו. המהפכה הטכנולוגית מאיימת לחלק את העולם בין אלה שיצליחו להסתגל לאלה שיישארו מאחור. מחקר שנעשה באוקספורד ב-2013 בחן את השפעתן העתידית של המכוונות על שוק העבודה. המסקנה המצמררת שלו הייתה ש-47 אחוזים מהמשרות נמצאות "בסיכון גבוה" להיעלם בתוך פחות מעשרים שנה.¹⁵ ציבור העובדים ומעמד הביניים העולמי לא באמת היה זקוק למחקר הזה. הוא ראה את המפעלים הריקים ואת הרחובות הנטושים בכל מקום. החל מפלינט שבמישיגן, עירו של הדוקומנטריסט מייקל מור, ועד לעיר צפת בישראל, שבה המפעל של "שטראוס" נעלם יום אחד והופיע מחדש בווייטנאם. "מרד הלודיטים" האלים של האורגים, בתחילת המהפכה התעשייתית הראשונה, פרץ על הרבה פחות.

באחור ניכר נזכר העולם שאינטרסים כלכליים אינם האינטרסים היחידים של בני האדם. האמת הזו פרצה החוצה, באבחה מכאיבה אחת, כשהגיע המשבר הכלכלי של

2008. זה היה הרגע שבו הכיר העולם בכך שהגלובליזציה אינה בהכרח עובדת בשבילו. הוא קלט לפתע שתאוות הבצע של בנקאי ההשקעות, משולבת בחולשתם של שומרי הסף, כרוכה בסיכונים הנוגעים לחשבון הבנק שלו, למקום עבודתו, לביטו, לחשבון החיסכון ללימודים של ילדיו. כפי שכתב הסופר מייקל לואיס, שעבד בעברו בוול סטריט: "זו בעיה של אנשים שלוקחים כל מה שהם יכולים, רק מכיוון שהם יכולים, בלי להביא בחשבון את ההשלכות החברתיות הרחבות יותר".¹⁶

העובדה שאפילו תחת ממשל אובמה לא הושלכו לכלא מאתיים או שלוש-מאות בנקאי השקעות מ"גולדמן זאקס" ו"מרייל ליניץ" רק העמיקה את התחושה הנבגדת של האנשים העובדים בכל העולם. הם הסתכלו על המתרחש והסיקו, במידה מסוימת של צדק, שעל הדמוקרטיה בוצעה השתלטות עוינת. הברונים השודדים החדשים, להבדיל מקודמיהם, אפילו לא יצרו או ייצרו משהו. לא היוזמים והתעשיינים ניהלו את המרחב הכלכלי החדש. במקום ההגרי פורדים והסטיב ג'ובס הניעו את גלגלי המערכת בנקאים חסרי פנים ששיחקו עם מניותיהם והלוואותיהם של מיליוני משקיעים.

הגלובליזציה קיבלה פתאום משמעות חדשה ומאיימת: משהו שעושה מישהו אחר, במקום רחוק שאין לנו עליו שליטה, ועלול להשפיע על גורלנו באופן דרמטי ולא הוגן. את נקמתם נקמו אזרחי הדמוקרטיות השונות במקום היחיד שבו יכלו לעשות זאת: בקלפי. "אלה המצביעים בשביל הפופוליסטים", כתב הסופר הרוסי-גרמני ליאוניד ברשידסקי, "מבינים שהתקרה המפרידה בינם לבין הקומה העליונה של החברה לא יצוקה מאמצעים כלכליים או מכישורים, אלא מהחלוקה בין אלה שכבר בפנים לאלה שנשארו בחוץ".¹⁷

ח

לזמן מה נדמה היה ששלושת הזרמים – הכלכלי, החברתי והלאומני – נמצאים בדרכם להתלכד לתיאוריה גלובלית אחת. אלא שאז באו המשבר של 2008 והשלכותיו – והציבו את הזרמים על מסלול התנגשות מסוכן.

הזרם הלאומני מציע מקלט לאלה שהגלובליזציה נטשה מאחור. הוא מביח להם זהות וכבוד, אך דורש מהם הסתגרות ועצירת הקדמה. הזרם החברתי נכלא בתיאוריות ההומניות שלו בלי שהציע פתרון אמיתי לבעיות כמו הגירה או אבטלת צעירים. ואילו האליטות הכלכליות והפוליטיות בכל העולם, המשתייכות ברובן לזרם הכלכלי, מתעקשות להמשיך להתעלם מכך שיש בקדמה גם משהו מאיים ומכאיב, פשוט משום שהם מעולם לא פגשו את אלו שנפגעו ממנה. העולם הממשי שבו מתרחשות תוצאות מעשיהם הוא לדידם מופשט לגמרי.

זהו הרגע שבו החלה למעשה מלחמת הזהויות. היו למלחמה הזו הרבה שמות –

"ברקזיט", טראמפ, "האביב הערבי", ה"יורוסקפטיות" – אולם גרעין המחאה היה דומה מאוד בכולן. באותו אופן שבו הניפו מהפכני ה"טרי-קולור" את קלשוניהם והסתערו על הבסטיליה, הניפו מיליוני אנשים את מקלדותיהם בכל רחבי הגלובוס ויצאו למלחמה בפוליטיקה הישנה. החוזה הדמוקרטי, המבוסס על אמון בין האזרח לשלטון, נותץ לרסיסים. באופן פרדוקסלי התברר שהתנועות האנטי-גלובליות הפכו בעצמן לתנועה גלובלית. זה היה, כפי שהיטיב להגדיר סטיבן הוקינג, "הרגע שבו דיברו הנשכחים. הם מצאו את קולם כדי לדחות את עצתם והדרכתם של המומחים ושל האליטות".¹⁸

כמו תמיד תוארה המלחמה כמלחמת ימין נגד שמאל מבלי שהייתה כזו. קואליציות ההתנגדות השונות לא הציעו להמונים אידיאולוגיה אלא פסיכולוגיה. הם הציעו מפלט מן הזעם, מחוסר האמון, מהבלבול, מתחושת חוסר הביטחון. הכלכלי, החברתי והלאומני לא התנגשו רק בזירה הפוליטית, אלא גם בתוך כל אחד מאתנו. "הפוליטיקה של הזהויות" היא גם התנגשות פנימית אלימה בתוך האני המודרני. פרויד כבר עמד על כך שאחת הסיבות לאי-נחת האנושי היא שאין אנחנו מבינים מדוע המוסדות והמכשירים שיצרנו אינם פועלים למעננו, אינם הופכים אותנו מאושרים יותר. הדבר גורם למה שהוא כינה "איבה מוזרה לתרבות".¹⁹ חוסר האמון הזה – שהגלובליזציה העצימה בשנים האחרונות – הפך לטענה נגד הרעיון של זהות פוליטיבית. אנשים ומדינות החלו להגדיר את עצמם לפי השאלה נגד מי הם, לא בעד מה הם.

"לשנא זה אנושי", כתב סמואל הנטינגטון ב"התנגשות הציביליזציות". "לצורך הגדרה עצמית והנעה זקוקים בני האדם לאויבים: מתחרים בעסקים, יריבים בהישגים, מתנגדים בפוליטיקה."²⁰ הנטינגטון צודק כמובן, אבל רק כל עוד לשנאה יש גבולות ברורים. דווקא מפני ש"שמאל" ו"ימין" הם הגדרות מלאכותיות, אלה שעדיין מגדירים את עצמם במושגים אלה לא יעמדו בפני פלישת השוליים הקיצוניים והכאוטיים אל תוכם. המאבק שיפסידו בו לא יהיה המאבק עם המחנה הנגדי, אלא עם זעקות השנאה והכעס בחצר האחורית שלהם. הימניים ייטרפו בידי הניאופשיסטים, השמאלנים בידי השמאל הרדיקלי.

התקופות שבהן השנאה משתלטת על השיח ועל סדר היום הפוליטי הן תקופות מבחן. יש רגעים בהיסטוריה שבהם המוטטלת זקוקה לדחיפה. למול השתלטות שיח "הסער והפרץ" הזועם והקיצוני, בני האדם מחפשים הנהגה וחזון שיובילו אותנו לשיתוף פעולה, הגדרת מטרות, סולידריות אמיתית. דווקא מפני שאלה ימים של סערה, מוטלת על המרכז החובה לעצב אלטרנטיבה אמיתית לשנאה ולפחד וליצור זהות שאינה חד-ממדית.

לנוכח תהליך ההקצנה עלינו לבחור: האם אנחנו רוצים להרוס הכול מפני שהכאיבו

לנו ורימו אותנו, או לבנות משהו טוב יותר? קשה להתכחש לאופציה ההרסנית. היא קיימת משחרר ההיסטוריה וגבתה עשרות מיליוני קורבנות, אבל ראוי לשים לב גם לכך שבסופו של דבר – גם אם זה לוקח זמן – המרכז השפוי תמיד מנצח. עובדה שאנחנו עדיין כאן.

ו

כדי להוביל לניצחוננו של המרכז, עלינו לנצח קודם כול במאבק על השיח.

קינת האליטות הישנות על אובדן מאחזי הכוח שלהן יצרה את התפיסה שאיחרנו את המועד. עברנו את נקודת האל-חזור, טוענים התבוסתנים, השיח הנפיץ והאלים השתלט כבר על החברה המערבית. אנחנו חיים בעידן "פוסט-אמת" ו"עובדות אלטרנטיביות" שבו במרחב הציבורי אין כבר מקום לאמירות מורכבות ולהיגיון. תיאוריות קונספירציה וציוצים תוקפניים הם האדונים החדשים של השיח.

הדבר הראשון הלכוד את העין ביבבה הקולקטיבית הזו הוא לא כמה היא חדשה, אלא כמה היא עתיקה. במאה הרביעית לפני הספירה נשא איסוקרטס, אחד הנואמים הידועים של יוון העתיקה, נאום על מה שעוללו הפופוליסטים לשיח הדמוקרטי: "הם הובילו את האזרחים לכך שהם האמינו שהחוצפה היא דמוקרטיה, ביזוי החוק הוא חירות, גסות הרוח היא שוויון, ופריקת כל עול היא חופש".²¹ בשיאה של אתונה של איסוקרטס חיו בה רק קצת יותר מ-300 אלף בני אדם,²² הרבה פחות אנשים מאשר בעמוד הפייסבוק שלי, אבל כמו שאתם יכולים להיווכח התלונה לא השתנתה בהרבה. ספינים היו תמיד, גסות הרוח אינה חדשה, היטלר השתלט על גרמניה בלי אינסטגרם. האליטות הליברליות מקוננות על כך שהשיח הפך לקיצוני ולא אינטליגנטי מפני שזה מאפשר להן להתעלם מאפשרות סבירה בהרבה ומכאיבה בהרבה: שיש בעיה עם המוצר שלהן.

איש אינו אוהב להפסיד בבחירות, או במאבק על דעת הקהל, אבל הטענה שאנשים מצביעים מתוך אי הבנה של המציאות היא טענה שגויה לא פחות מכפי שהיא מתנשאת. קיסניג'ר כבר עמד על כך שתרבויות אינן נאבקות זו בזו בגלל אי הבנה, אלא משום שהן מכירות זו את זו טוב מדי ולפיכך מזהות את נקודות החולשה בצד השני.²³ לקרוא לכל מי שאינו מסכים אתך "נתעב" ואז להתלונן על דלות השיח אינו מקדם אותנו לשום מקום. קינות קץ האנושות של האליטות והתקשורת הן בעיקר תלונות על כך שהאנושות קצה בהם. "מאחורי הבארוקיות של הדימויים", כתב ז'אן בודריאר, "מסתתרת הוד מעלתה הפוליטיקה".²⁴

הפוליטיקה הישנה של האליטות מנסה לשכנע את הבוחרים שמצבם טוב משנדמה להם, ושהפתרון למושבר העתיד הוא – בשם הקדמה! – להמשיך את מדיניות העבר. הפופוליסטים לעומתם מנסים לשכנע אותנו שהמצב גרוע כל כך שאם "עולם ישן

נחריבה", כפי שנהגו לשיר פעם הקומוניסטים, תקום מתוך ההריסות מציאות טובה יותר. אלה ואלה מציגים רעיונות בעייתיים, אבל הניסיון להסביר זאת נתקל בבעיה בלתי צפויה: לא נראה שמישהו מקשיב.

השיח הפוליטי-תקשורתי מוכתב היום במידה רבה בידי גורם מרכזי סמוי מן העין – האלגוריתמים של גוגל ופייסבוק המזרימים לצרכן מידע המבוסס על חיפושים קודמים וחיבובים קודמים. כלכלתן של ענקיות הרשת מבוססת על יכולתן להשאיר אותנו זמן רב ככל האפשר בכל אתר. כדי להאריך את שהייתנו, עליהן לוודא שלא ניתקל במידע מכעיס או מקומם, שיגרום לנו לצאת מהאתר שאנחנו נמצאים בו וכך יקטין את החשיפה שלנו לפרסומות. מה שנראה לנו כזרימה חופשית של מידע הוא למעשה מידע שאיכותו העיקרית היא שהוא נעים לנו ולא יגרום לנו לצאת מהרשת. גם התקשורת הממוסדת פוסעת בעקבותיהם ומתייצבת משני צדיו של קו פוליטי, והדבר מקל על בחירתו של כל אחד מה לראות ובעיקר מה לא לראות. בסופו של דבר אנחנו חשופים בעיקר למידע המתיימר להיות אובייקטיבי אבל הוא מותאם לעמדותינו הראשוניות, לקבוצת ההתייחסות הפוליטית שלנו, למה שאומרים לנו חברינו.

מחקר אחרי מחקר הוכיח שבני אדם נוטים להאמין יותר בקלות למי שמציע להם "עובדות" – אפילו קלושות – התואמות את עולם הערכים שלהם. כשמישהו מציג להם עובדות מוצקות מהצד השני, הם פותרים את הדילמה בכך שהם מייחסים לו כוונות מרושעות או מניחים שהוא נפל קורבן לקונספירציה.²⁵ כשמדובר בויכוחים פוליטיים וחברתיים על נושאים טעונים כמו הגירה, דת וביטחון לאומי, המצב אפילו מחמיר. מחקרים מראים שכשמציגים לבוחרים עובדות הסותרות את עמדותיהם, הם מפגינים כעס ועוינות הגורמים להם להיצמד עוד יותר למה שחשבו קודם.²⁶

דוגמאות דומות ניתן להביא גם מה"ברקזיט" באנגליה, מהדיונים באירופה סביב נושא ההגירה, או בישראל סביב השאלה הפלסטינית. בני האדם מתחלקים במילא לקבוצות באופן אינסטינקטיבי. הרשת מעצימה את התהליך הזה בכך שהיא מזינה כל קבוצה בזרם אינסופי של עובדות המצדיק את מה שחשבו חבריה ביום הראשון. אלו אינן "עובדות אלטרנטיביות", אלא עובדות סלקטיביות. אנשי ימין או שמאל שיקראו את השורות האחרונות, יניחו שמדובר בתופעה המאפיינת את הצד השני הרבה יותר מאשר את הצד שלהם. זה כמובן אינו נכון. התופעה אופיינית במידה שווה לליברלים מהשמאל ולשמרנים מהימין.

זו לכאורה תופעה מייאשת, אבל המרכז דווקא יכול לנצל אותה לטובתו. העובדה שהוא אינו "מהצד השני", מאפשרת לו להציב תפיסת מציאות שגם הימין וגם השמאל מסוגלים להקשיב לה. תפיסת הטוב בכל העולמות היא גם הזמנה לימין ולשמאל להשפיע, לשכנע, להגיע לקהלים חדשים. כשאתה לא מפגין חשדנות

אוטומטית כלפי קבוצות ועמדות, הם לא יפגינו חשדנות אוטומטית כלפיך. פוליטיקאים הם מטבעם אנשים לעומתיים וששים אלי קרב, אבל המרכז צריך להיצמד למסר המרכזי שלו: הזמנה לדיאלוג פתוח ומכבד עם כל הצדדים.

בעולם תקשורתי, מסר חיובי וארוך טווח הוא עניין מסובך לתפעול. העיתונות מטבעה משתעממת בקלות ומעדיפה עימותים, רצוי אישיים. גם יועצים פוליטיים מתפרנסים מיצירת מריבות. במערכת הבחירות האחרונה סיסמת הבחירות של השמאל הישראלי הייתה "הוא או אנחנו", ואילו סיסמת הבחירות של הליכוד ונתניהו הייתה "אנחנו או הם". כל דיון המתנהל בשפה של "הם" משרת את הפופוליסטים וחוסם את יכולתו של המרכז לספר את הסיפור של הטוב בכל העולמות. כל דיון המרחיב את גבולות ה"אנחנו" הוא דיון המועיל למרכז.

בחיים הפוליטיים, ועוד יותר מזה במערכות בחירות, מנהיגים אינם אומרים לבוחרים מה לחשוב. הם מכוונים אותם על מה לחשוב. אם הם מצליחים להגדיר את הנושא שעליו יסובו הבחירות, הם ינצחו. הנושא שעליו צריך המרכז לדבר הוא שאלת האחריות. עליו לכוון את הציבור לחשוב על משמעותה של האחריות לחייו. האם הציבור מוכן שאנשים חסרי אחריות ישחקו בכספי הפנסיה שלו? יחליטו אם לצאת למלחמות? יגדירו את חירויות האזרח שלו? האם אנשים שמובילים לפיצול ושסע חברתי יכולים לטעון שהם פטריוטים אף שהם מחלישים את המדינה? כששוחחתי עם עמנואל מקרון כמה שבועות לפני שניצח בבחירות בצרפת, הוא דיבר על הקושי להפיח באנשים התלהבות על ידי מסרים העוסקים באחריות וברצינות. תוצאות הבחירות הוכיחו שזה דווקא נושא הגורם לאנשים לצאת מהבית ולהצביע.

מקס ובר טען ששלוש התכונות החשובות ביותר למנהיג הן התלהבות, אחריות וטביעת-עין (כלומר, היכולת לזהות שינויים בעת התהוותם).²⁷ תפקידם של מנהיגי המרכז הוא להדגיש (בהתלהבות) לא רק את האחריות, אלא גם את הסכנות של חוסר-האחריות האופף כרגע את חיינו. תפקידם לחזור שוב ושוב על המנטרה שלפיה הבחירה אינה בין האסון הקודם לאסון הבא. לא בין האליטות הישנות שתאוות הבצע וחוסר האחריות שלהן הוביל למשבר העולמי הקודם לבין הפופוליסטים החדשים שאין להם מה להציע מלבד כעס חסר אחריות שיוביל למשבר העולמי הבא. יש גם אפשרות שלישית – מנהיגות אחראית ושקולה שניתן לסמוך עליה.

1

אין להנהגה תפקיד חשוב יותר מאשר לבנות חזון. איך צריכה המדינה להיראות בעוד חמש שנים? שבע שנים? עשר שנים? איך נרתום את האזרחים כדי לעבוד בזה? בכנס בחירות שערכת לאחרונה בלילה גשום במיוחד בפריפריה קמה נערה בת 16.5 ושאלה אותי, "אם תיבחר, מה תעשה בשבילי?" ענית לה שלא אעשה בשבילה דבר, אלא

להפך, אם אבחר ארצה שהיא תעשה הרבה יותר. "אני מאמין בך", אמרתי לה, "אני מאמין בכוחך, בכישרונותיך, ביכולת שלך לשנות את העולם. התפקיד שלי הוא לאפשר לך לעשות את כל זה".

חלק מתפקידה של ההנהגה היא לרתום את האזרחים לפעולה. כדי שזה יקרה, צריך להיות ברור באיזו פעולה מדובר. בנושאים החשובים באמת – ביטחון לאומי, תשתיות, יוזמה כלכלית – אי אפשר לעבוד בלי תכניות עבודה אמיתיות. המרכז צריך להדגיש את העובדה שאנחנו חיים בעולם מורכב שבו המהפכות הגדולות ביותר הן תוצאה של תכניות מפורטות, עבודת צוות ותהליכי קבלת החלטות נכונים. לפתרונות-קסם ריקים מתוכן יש מוכרים ומשווקים מוכשרים ממנו גם בימין וגם בשמאל. המרכז צריך להישאר בשדה הטבעי לו, של האחריות הלאומית ויכולת הביצוע. בלי להתבלבל ובלי לנסות להרוויח ניצחונות קצרי טווח עליו להסביר שוב ושוב שכל מי שלא מוכן או מסוגל להתמודד עם מורכבותה של המציאות, פוגע בעתידים של ילדינו.

את הסיפור הבסיסי הזה אפשר לחלק לאינספור סיפורי משנה המבטאים את עקרון הטוב בכל העולמות. בעד המדינה (פטריוטיות), בעד כלכלה שבמרכזה האדם העובד, בעד חוק וסדר, בעד זכויות אדם, בעד העתיד. אך אין לטשטש את היותם סיפורי משנה. בניגוד לתפיסה של "מסר לכל בוחר", עלינו לספר את סיפורי המשנה האלה רק כל עוד הם נגזרים תמיד מסיפור אחד מרכזי, קוהרנטי ובעיקר אמתי.

מורכבות היא מכשול תקשורתי, אבל גם אלה שאינם רוצים לצלול לתוך הפרטים רוצים לדעת שמנהיגיהם יודעים לטפל בבעיות מורכבות. בעולם שבו נמאס לאזרחים להרגיש כמו בובות במשחק כוחני המתנהל מעל לראשם, חשוב להם לדעת שיש תהליך חשיבה רציני על גורל ילדיהם. כשהצגנו בפני הבוחרים את "תכנית 7 הנקודות" שלנו לתיקון החברה הישראלית לא כולם ניסו לצלול לפרטיה, אבל כולם ידעו מיד לדבר על כך שיש לנו תכנית. מחקר שערכנו הראה עלייה מפתיעה בתמיכה בנו אצל אותם בוחרים ששמעו על התכנית, גם אם לא הסכימו עם חלק מתכניה. מנהיג מפלגת המרכז הקפריסאית, ניקולאס פאפאדולוס, סיפר לי שנתקל בתגובה דומה כשהציג לציבור את "תכנית 9 הנקודות" של מפלגתו. דבר דומה קרה גם בארה"ב ב-1994, עת הציגו הרפובליקנים בהובלת ניוט גינגריץ' את "החווה עם אמריקה". זה היה מסמך פרטני ומסורבל, אבל הבוחרים התייחסו לעובדה המרכזית – שלרפובליקנים יש תכנית ולדמוקרטים אין. בבחירות אמצע-הקדנציה של אותה שנה, הרפובליקנים ניצחו בהפרש גדול. התברר שבטיפול נכון המורכבות אינה מכשול. היא ארגז כלים.

תוכניות עבודה מצריכות יכולת ביצוע וגם יכולת לעמוד על שלך. הן מייצרות התנגדות, מפני שליריבים מימין ומשמאל יש דבר מוחשי להתנגח בו. המרכז צריך לברך על ההתנגדות הזו במקום לחשוש ממנה. מריבות פומביות אינן דבר רע בשדה

הפוליטי, כל עוד הן מתנהלות במקום שבו אתה רוצה שהן יתנהלו. אם הקרב הציבורי יתנהל סביב תכניות העבודה של המרכז, זה אומר שהוא הצליח להגדיר על מה מתנהל הוויכוח. הגיע הזמן שהמרכז – שהוא היחיד שיש לו תוכן מהותי – יפגין אותו ביטחון עצמי שיש למתנגדיו. במקום שנאה, פחד וכעס המתגמלים רק ברמה הרגשית, במקום נזיפות ליברליות נעלבות, המרכז מציע אלטרנטיבה מעשית. דווקא בגלל זה הוא יכול לעורר השראה. המרכז הוא התנועה העולמית של הבעד.

זה אינו מסר צמחוני, והוא אינו אמור להיות מוגש באופן צמחוני. "הרוצים להיאבק בפופוליזם צריכים להתרגל לעובדה שהאמת אינה מספיקה", כתב האקטיביסט הפולני סלאבומיר סיארקובסקי. "הם צריכים גם להפגין נחישות ואכזריות מבלי שיהפכו לתמונת-הראי של מתנגדיהם."²⁸

אסטרטג פוליטי אמריקאי נודע אמר לי פעם, "אין דבר כזה קמפיין לא נגיבי". הכוח של המרכז הוא בכך שהקמפיין הנגיבי שלו מבוסס על העובדה שרק לו יש תכנית פוליטיבית, ולכל האחרים אין. המרכז לעומתם מאפשר לנו לצעוד קדימה מתוך ראייה בהירה, מעשית וגמישה של העתיד. אחד החוקים העתיקים והנכונים של הפוליטיקה הוא שהבוחר העומד בקלפי אינו אומר שם משהו רק על המועמד או על המפלגה, אלא גם משהו מהותי על עצמו. אם המרכז יצליח לגרום לבוחרים לחשוב על הבחירות כמאבק בין האידיאולוגיות של העבר לבין הפרקטיקה של העתיד, כמלחמתם של האנשים האחרים נגד האנשים חסרי האחריות – הוא ינצח.

יא

ממשל, כל ממשל, הוא המתח המתמיד בין האידיאלי לריאלי. אנחנו רוצים מדיניות שתשקף את ערכינו, אמונותינו, התקוות הגדולות שלנו, אבל גם מנהיגות שתהיה אפקטיבית ומפוכחת ותכיר בנסיבות משתנות. האיזון בין שני חלקי המשוואה הזו הוא הבסיס לקיומה של המדינה.

בנדיקט אנדרסון כתב ש"אומות מעוררות כלפי עצמן אהבה, ולעיתים קרובות אהבה עמוקה הכרוכה בהקרבה עצמית".²⁹ אני לעומתו סבור שההקרבה העצמית אינה תוצר של האהבה, אלא דווקא אחת מסיבותיה העמוקות ביותר. אנחנו אוהבים את המדינה מפני שהיא גורמת לנו לחשוב באופן לא אנוכי. מאותו מקום רגשי שהיה גורם לנו להשליך את עצמנו מתחת לאוטובוס כדי להציל את ילדינו, אנחנו גם מסכנים את חיינו במלחמות להגנת המולדת או מקדישים את חיינו לפעילות חברתית. המדינה אינה גוף בירוקרטי המארגן את חיינו, אלא ביטוי עז של החלקים הטובים באישיותנו.

הנהגת מדינה, לעומת זאת, היא מצב מתמיד של הכרעה ריאלית בין אינטרסים סותרים וניווט בין משאבים מוגבלים. מי שבונה כביש בצפון, אינו בונה בית ספר בדרום. מי שמייעל את התעשייה, מגדיל את האבטלה. מי שמאמין שעליו לצאת

למלחמה צודקת למען בני עמו, צריך לקחת בחשבון שרבים מבני עמו עלולים להיהרג. בעולם אידיאלי, ברור שכולם צריכים לקבל הכול. אבל אנחנו לא חיים בעולם אידיאלי. אחד הדברים הקשים ביותר למנהיג הוא שנגזר עליו להכריע לגבי סדר עדיפויות שלא פעם מכאיב לו כאדם. זו בדיוק מהותה של ההנהגה: לפעול בתוך העולם האמתי בלי אשליות ועם תכנית מוגדרת.

הכעס, אומר הפתגם העממי, הוא יועץ גרוע. כשיטת ממשל הוא גרוע אפילו יותר. בגידת האליטות גרמה לכך שאזרחי המדינות השונות החלו לפקפק בעצם הרעיון של דמוקרטיה ייצוגית, שבה ממשלה נבחרת לומדת לעומק את הנושאים שלאזרחים אין זמן ואפשרות להתעסק בהם ואז מקבלת החלטות קשות. ה"ברקזיט" היא הדוגמה הבולטת ביותר לכך. איני מאלה הסוברים שיציאת בריטניה מהאיחוד היא בהכרח שגיאה. הבעיה היא במקום אחר: מעטים הדברים בעולם שהם מורכבים יותר מהסכמי הסחר, המס, המטבע, התחבורה החוץ והביטחון היוצרים את האיחוד האירופי, שהוא המשק הגדול בעולם. את כל המורכבות הזו החליט דיוויד קמרון לצמצם לשאלה בת 11 מילים ("האם הממלכה המאוחדת צריכה להישאר חברה באיחוד האירופי או לעזוב אותו"?). שהתשובה עליה היא בת מילה אחת בלבד: "להישאר" או "לעזוב". היות שלא הייתה למצביעים שום אפשרות להקיף את מלוא המשמעויות של הצבעתם, הם הפכו זאת לשאלה פשוטה בהרבה: "האם אתה אוהב את אנגליה?" התוצאה אולי לא תהיה הרסנית, אך ההליך היה מעשה של טירוף מינהלי. תפקידו של השלטון אינו להשליך את האחריות על האזרחים, אלא לקחת אותה על עצמו.

הנרי קיסינג'ר שאל פעם על מדיניות החוץ שאלה שראויה להישאל גם על מדיניות הפנים: האם ניהול מדיניות הוא סיפור שיש לו התחלה וסוף, שבו ניצחונות מוחלטים הם אפשריים, או שזה תהליך של ניהול ויישוב של אתגרים שתמיד נערמים? האם למדיניות יש יעד, או שהן משימה שלעולם אין להשלימה?³⁰ אין תשובה נחרצת לשאלה הזו, אבל זה לא הופך אותה לרטורית. תפקידו של הממשל הוא לשאול אותה בכל יום מחדש. לב לבה של אסטרטגיית הממשל בנוי על היכולת לרתום יכולות ולהתאים משאבים למטרות העל של המדינה. הביטחון הלאומי למשל הוא מצד אחד סיפור שחייב להסתיים בניצחון מוחלט, אבל הוא גם תהליך מתמשך של ניהול ויישוב אתגרים שבעצם אין לו סוף. במדינה דמוקרטית מפקידים האזרחים בידי ההנהגה את ניהול הדיכטומיה הזו בחוזה של אמון. כשהחוזה הזה נפגם, כפי שאנחנו רואים בשנים האחרונות בכל רחבי העולם הדמוקרטי, מתעורר הצורך בחוזה חדש.

יב

התקופה שאנו חיים בה היא עידן השגשוג הגדול ביותר שידע המין האנושי מעודו. באחוזים באוכלוסייה יש היום פחות ילדים רעבים בעולם מבכל רגע אחר בתולדות האנושות, ידיעת קרוא־וכתוב נמצאת בשיא של כל הזמנים, הטכנולוגיה מגיעה לכל

מקום (ב-2020 יהיו בעולם יותר אנשים עם מכשירים סלולריים מחוברים לאינטרנט מאשר אנשים המחוברים למים וחשמל),³¹ מהפכת שוויון האישה היא נחלת כל העולם המתורבת, יש היום מלחמות מבכל מאה אחרת. אסור לנו לוותר על הישגים אלה בגלל כעס רגעי על אליטות מושחתות שמעלו בתפקידן.

אולם אסור לנו גם לייפות את המציאות: התקופה שבה אנו חיים היא גם עידן אי השוויון הגרוע בהיסטוריה. בארה"ב מחזיק המאיון העליון, אחוז בודד מן האוכלוסייה, ב-35.4 אחוזים מהעושר. שני העשירונים העליונים יחד מחזיקים ב-89 אחוזים מהעושר; משמע, 80 אחוז מהאוכלוסייה מתחלקים ב-11 האחוזים הנותרים.³² במקביל שיבש הטרור הבינלאומי את ההבחנה בין ימי שלום לימי מלחמה והוא נוגס בתחושת הביטחון של המדינות. אם לא די בזה, גלי הגירה גדולים מאיימים לשבש את מרקם החיים בארצות המפותחות, בעיקר באירופה ("שש-מאות שנה, מאז הרנסנס, עבדנו כמו חמורים כדי לגרום לאירופה להצליח", אמר לי מנהיג אירופי בכנס בפראג, "ועכשיו באים כל אלה שהתעצלו כל השנים ורוצים להיות שותפים"). נראה שהגלובליזציה מציגה בפני האומות דילמה בלתי אפשרית: אם הן רוצות להצליח על המגרש העולמי, הן צריכות לוותר על זהותן הייחודית ועל השליטה המרכזית בכלכלה ובחברה. במקום שההצלחה תגביר את כוחה של המדינה, היא מחלישה אותה.

העולם זקוק לקריאת השכמה (או יותר נכון, לבעיטה באחוריו). עובדות החיים אינן הולכות להשתנות: לא נחזיר אחורה את הגלובליזציה, לא נחזיר אחורה את הטכנולוגיה, לא נבטל את האינטרנט, מדינת הלאום אינה הולכת להיעלם או להתפרק. אלו עובדות החיים הבסיסיות. במקום להילחם בהן ולהפסיד, הגיע הזמן להחליט איך מנצלים אותן לטובת רוב בני האדם.

במקום כעס, אנחנו מציעים תוכנית פעולה. במקום מחאה, שלטון שמגדיר כללים חדשים. המרכז החדש הוא נקי יותר, ישר יותר, סולידרי יותר, פטריוטי יותר וקשוב יותר למסורת ולקהילתיות מהאליטות הישנות – ואחראי יותר, סובלני יותר, מחבר ומאחד יותר, גלובלי ומתקדם יותר מהפופוליסטים החדשים.

אנחנו מציעים צורת שלטון שבה הכללים ברורים, פשוטים ומעטים, אבל נאכפים בקפדנות לטובת האומה, ומוקדי השינוי הם רבים וגמישים ונוגעים בכל תחומי החיים. אנחנו מציעים קדמה שאינה מאיימת להכחיד את המסורת ואינה מערערת את היציבות. אנחנו מציעים לאומיות שאינה מובילה למלחמה או לדיכוי. אנחנו מציעים את קבלת האחריות כתפיסת עולם וכשיטה שלטונית. אנחנו מציעים חברה אנושית של אינדיבידואלים שאין גבול לאפשרויות הפתוחות בפניהם, המאוגדים במה שכינה אמיל דורקהיים "מצפון קולקטיבי". אנחנו מציעים מנהיגות שפונה אל הטוב והנאצל שבבני האדם, מתוך אמונה עמוקה שהוא נמצא.

הברירה אינה בין המושחת לקיצוני. יש אפשרות אחרת, טובה משניהם. מנהיגי

מרכז ברחבי כל העולם כותבים היום תוכניות עבודה ומשתפים פעולה כדי להעלות רעיונות חדשים. אנחנו לא מציעים רק ערכים, אלא גם שינוי של המציאות הממשית, הפרקטית. הניסיון הפוליטי שלנו מלמד שאנשים אינם מתגייסים לפעולה כשנותנים להם דברים, אלא כשמבקשים מהם לתת כתף להגשמתו של רעיון גדול מהם. אם זה נשמע למישהו טוב מדי – זה בדיוק הרעיון. זהו בדיוק הטוב בכל העולמות.

China and the United States Go From "Here", *Foreign Affairs*, December 2016

Fareed Zakaria, "Everyone seems to agree globalization is a sin. They're wrong", *Washington Post*, January 19, 2017

Carl Benedikt Frey and Michael A. Osborne, *The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?* Oxford: Oxford Martin School, September. 2013, p. 44

מייקל לואיס, בומרנג: מסעות בעולם השלישי החדש, מאנגלית: אלה בשן, תל-אביב: בבל, 2012, עמ' 117.

Leonid Bershidsky, "Elites Must Either Engage Populists or Lose to Them", *Bloomberg View*, December. 6, 2016

Sephen Hawking, "This is the most dangerous time for our planet", *The Guardian*, December 1, 2016

זיגמונד פרויד, "תרבות ללא נחת", בתוך פרויד, תרבות בלא נחת ומטות אחרות, מגרמנית: אריה בר, תל-אביב: דביר, 1988, עמ' 136-713.

סמואל הנטינגטון, התנגשות הציביליזציות, מאנגלית: דוד בן-נחום, ירושלים: שלם, 2003, עמ' 164.

Isocrates, *Areopagiticus*, 7-20

לפי: http://www.ancientgreekbattles.net/Pages/47932_Population.htm

Henry Kissinger, *World Order*, New York: Pengwin, 2015, p. 355

ז'אן בודריאר, סימולקרות וסימולציה, מצרפתית: אריאלה אוולאי, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1981, עמ' 11.

דוגמה אחת מרבות: מחקר שנעשה באוניברסיטת דרטמות: <http://www.dartmouth.edu/~nyhan/nyhanreifler.pdf>

ראו למשל המחקר הזה מאוניברסיטת סטנפורד: Charles G. Lord, Lee Ross and Mark

1. מרטין בובר, פני אדם: בחינות באנתרופולוגיה פילוסופית, ירושלים: מוסד ביאליק, 1962, עמ' 397-416.

2. הרעיון רחוק מלהיות חדש. הראשון להגדיר אותו היה ההיסטוריון ארתור מ' שלוינגר (Arthur M. Schlesinger) במאמרו "The Tides of National Politics", שפורסם ב-*Yale Review* ב-1939.

3. Shils Edward, "Center and Periphery", in *The Logic of Personal Logic: Essays presented to Michael Polanyi*, London: Routledge and Kegan Paul, 1961, pp 117-131

4. מתוך נאום בוועידת המפלגה השמרנית, אוקטובר 2016.

5. Maureen Orth, "Angela's Assets", *Vanity Fair*, January 2015

6. Peter Berger, "Does Islam Belong?", *American Interest*, December 2016

7. פרידריך האייק, חוקת החירות, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, 2013, עמ' 44.

8. לפי מדד SIPRI, מכון המחקר הבינלאומי לשלום של שטוקהולם. <https://www.sipri.org/yearbook/2016>

9. Yehudah Mirsky, "The New Jewish Question", *American Interest*, December 2, 2016

10. <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml>

11. את הביטוי "דבר בלחש אך שא מקל גדול" טבע רוזוולט לראשונה ב-1901, דווקא בעת שדיבר על הצורך להיאבק בשחיתות, אבל הביטוי השתרש כדוגמה להתנהלות של ממשל כוחני ובהקשר זה השתמשתי בו.

12. על שם הסדר שכוונן בהסכם וסטפאליה מ-1648, שסיים את מלחמת שלושים השנה.

13. Eric X. Li, "The End of Globalism: Where

- דאור, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה 1991, עמ' 174.
30. Kissinger, *World Order*, p. 278.
31. מקור: VNI - Visual Networking Index, שמפרסמת חברת "סיסקו".
32. הנתונים נכונים ל-2010, לפי מחקר של פרופ' ג' וויליאם דומהוף מהמחלקה לסוציולוגיה של אוניברסיטת קליפורניה וסנטה קרוז - G. William Domhoff, "Wealth, Income, and Power" באתר האישי שלו.
27. מקס ובר, הפוליטיקה בתורת מקצוע, תרגום: אפרים שמואלי, ירושלים: שוקן, 1961, עמ' 65-66.
28. Slawomir Sierakowski, "The Five Lessons of Populist Rule", *Project Syndicate*, January 2, 2017.
29. בנדיקט אנדרסון, קהיליות מדומיינות, מאנגלית: דן